

УДК 343.1

О.П. ДЕНЕГА, Генеральна прокуратура
України

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ ЗА ОБ'ЄКТОМ

Ключові слова: кримінальне право, незаконне збагачення, об'єкт злочину, кримінально-правова кваліфікація, об'єкт незаконного збагачення

Враховуючи, що відповідний злочин було передбачено в Кримінальному кодексі України зовсім не так давно, у теорії та практиці кримінального права відсутні комплексні дослідження та практичні напрацювання щодо даного конкретного складу злочину, що ускладнює правильне визначення суспільної небезпеки даного діяння. Цю проблему покликано вирішити дане дослідження предметом якого обрано кримінально-правову кваліфікацію незаконного збагачення за об'єктом, що дасть змогу встановити, на який саме об'єкт (об'єкти) посягає відповідний злочин і, в свою чергу, правильно визначити ступінь суспільної небезпеки даного кримінально-карного діяння.

Дослідженню проблематики об'єкта злочину присвячені важливі дослідження таких вчених, як П.П. Андрушко, О.Ю. Вітко, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, А.В. Ландіна-Виговська, П.С. Матишевський, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, Є.В. Фесенко, П.Л. Фріс. Натомість, об'єкту незаконного збагачення присвячено увагу в працях таких вчених, як Л.П. Брич, О.О. Дудорова, В.І. Тютюгіна, М.І. Мельника, М.І. Хавронюка, І.М. Ясінь. Звідси, метою статті є визначення об'єкту незаконного збагачення, що стане орієнтиром для кримінально-правової кваліфікації цього діяння та чіткого визначення рівня суспільної небезпеки даного кримінального правопорушення.

Незважаючи на важливе практично-прикладне значення об'єкту злочину, в законо-

давстві України відсутнє визначення даного поняття. Це, в свою чергу, призвело до неоднозначного трактування даного поняття серед науковців в галузі кримінального права. Тому, необхідно визначитись з розумінням поняття «об'єкт злочину» та відповідно до цього розуміння встановити об'єкт злочину саме для незаконного збагачення.

Стисле розуміння у спрощеному вигляді надає М.Й. Коржанський, зазначаючи, що в загальному об'єкт злочину визначається як те, на що посягає злочин [1, с.3]. З наведеного випливає, що вчиненням кримінальним правопорушенням завжди завдається та чи інша шкода об'єкту злочину. З відповідним трактуванням повністю погоджуємось.

П.Л. Фріс вважає, що об'єктом злочину в кримінальному праві є суспільні відносини, блага та інтереси, які прийняті під кримінально-правову охорону і яким внаслідок вчинення злочину спричиняється або може бути спричинена шкода [2, с.70]. Вважаємо відповідне розуміння об'єкту злочину вдалим і погоджуємось з відповідним розумінням вченого досліджуваного поняття. Так поняття суспільні відносини, блага та інтереси є досить широкими, що дозволяє повно та всебічно встановити, на що саме посягає той чи інший конкретний злочин. Саме тому дане визначення дозволяє повно та всебічно встановити суспільну небезпеку діяння не обмежуючись формальними прив'язками до тих чи інших норм інших галузей права як це прийнято вважати.

Іншої думки дотримується Р.І. Мельник, відповідно до позиції якого об'єктом злочину можуть бути не всі суспільні відносини, а лише врегульовані нормами права певні соціальні зв'язки, тобто такий вид суспільних відносин, як правовідносини [3, с.37–38]. Таким чином, при визначенні об'єкта злочину вчений презюмує, що такий об'єкт обов'язково встановлений в інших галузях права: конституційного, цивільного, адміністративного, тощо. Відповідна теза є вірною щодо більшості об'єктів злочину.

Враховуючи вищенаведені погляди вчених на категорію «об'єкт злочину» для цілей да-

ного дослідження надамо власне авторське визначення досліджуваній категорії. Так, *об'єкт злочину – конкретний елемент суспільного правопорядку, а саме: суспільні відносини, права, обов'язки, законні інтереси людини, інші блага та цінності, які підлягають кримінально-правовій охороні, – якому завдається чи потенційно може бути завдана істотна шкода при вчиненні конкретного злочинного посягання.*

При визначенні об'єкта незаконного збагачення необхідно виходити з того, що кожне злочинне діяння може посягати як на конкретний один об'єкт так і на їх сукупність. Тому, необхідно комплексно розглянути та охарактеризувати об'єкт незаконного збагачення крізь призму рівнів об'єкту злочину.

Відповідно до нашого визначення об'єкта злочину під загальним об'єктом незаконного збагачення розуміємо всю систему елементів суспільного правопорядку, а саме: суспільні відносини, права, обов'язки законні інтереси людини, інші блага та цінності, які підлягають кримінально-правовій охороні – та якій даним злочином прямо чи опосередковано завдається чи потенційно може бути завдана істотна шкода.

Незаконному збагаченню також притаманний родовий об'єкт, що притаманний іншим злочинам передбаченим розділом XVII Кримінального кодексу України. Так, колектив авторів Харківської школи права під родовим (груповим) об'єктом розуміють об'єкт, який охоплює певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною сутністю суспільних відносин, що повинні охоронятися внаслідок цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [4, с.105]. Практично тотожне за змістом визначення родовому об'єкту злочину надає С.І. Селецький [5, с.40], а також інший колектив авторів, які не характеризують ознак таких суспільних відносин [6, с.53]. П.Л. Фріс визначає родовий (груповий, видовий) об'єкт злочину як групу однорідних, тотожних за своїми характеристиками об'єктів, які охороняються єдиною групою кримінально-право-

вих норм і перебувають між собою у відповідному співвідпорядкуванні [2, с.72], тобто, як сукупність відповідних об'єктів, на які посягають злочини із конкретного розділу Кримінального кодексу України. Як і у випадку з загальним об'єктом злочину, в доктрині кримінального права України існують також інші визначення, що детермінуються розумінням вчених даної категорії. Не зупиняючись на обґрунтуванні останніх, зазначимо, що більшість вчених сходяться на думці, що відповідний родовий об'єкт притаманний для злочинів, що встановлені в одному розділі Кримінального кодексу України та є підставою для їх віднесення до того чи іншого розділу Кодексу [7, с.102; 8, с.255; 9, с.31–32]. Вважаємо цілком вірною дану точку зору і наголосимо, що остання має високу методологічну цінність як для законотворчості при віднесенні того чи іншого злочину до відповідного розділу Кримінального кодексу України, а також при кримінально-правовій кваліфікації конкретного злочинного діяння.

Таким чином, для цілей дослідження під родовим об'єктом незаконного збагачення будемо вважати ті елементи суспільного правопорядку, а саме: суспільні відносини, права, обов'язки законні інтереси людини, інші блага та цінності, які забезпечують встановлений порядок у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг – та яким даним злочином прямо чи опосередковано завдається чи потенційно може бути завдана істотна шкода. Відповідні злочини законодавцем згруповані у розділі XVII Кримінального кодексу України.

Переходячи до дослідження безпосереднього об'єкту незаконного збагачення, будемо виходити з наступного. Є.Л. Стрельцов наголошує, що саме встановлення об'єкту, згідно вітчизняної кримінально-правової доктрини, дає змогу установити суспільну небезпечність конкретного діяння, провести необхідну систематизацію злочинів, відмежувати одні злочинні діяння від інших [10, с.132]. І.М. Ясінь зазначає, що ст.368-2 КК України «Незаконне збагачення» є новелою, що зумо-

вила недостатнє висвітлення у кримінально-правовій літературі питання безпосереднього об'єкта закріпленого у ній складу злочину [11, с.374]. Погоджуємося з думками наведених вчених та ще раз підкреслимо важливість безпосереднього об'єкта злочину для кримінально-правової кваліфікації незаконного збагачення. Таким чином, необхідно комплексно проаналізувати незаконне збагачення за безпосереднім об'єктом крізь призму наявних наукових досліджень та на основі даного аналізу чітко виділити безпосередній об'єкт досліджуваного злочину.

Отже, під безпосереднім об'єктом незаконного збагачення будемо розуміти ті елементи суспільного правопорядку, а саме: суспільні відносини, права, обов'язки, законні інтереси людини, інші блага та цінності, на які посягає особа у випадку, коли здійснює дане злочинне діяння – та яким даним злочинном прямо чи опосередковано завдається чи потенційно може бути завдана істотна шкода.

Досліджувати безпосередній об'єкт незаконного збагачення необхідно розпочати з його класифікації та визначати відповідно до загальноприйнятої доктрини кримінального права. Так, безпосередній об'єкт злочину по горизонталі прийнято поділяти на основний (головний) та додатковий [12, с.132; 4, с.107]. При цьому таких об'єктів може бути декілька. Крім наведених вище видів безпосереднього об'єкта злочину вченими встановлюється також факультативний безпосередній об'єкт [2, с.72; 6, с.56]. При встановленні безпосереднього об'єкта варто виходити із загальноприйнятого в доктрині кримінального права поділу поняття безпосередній об'єкт злочину, відповідно до якого безпосередній об'єкт злочину поділяється на основний і додатковий; в свою чергу додатковий безпосередній об'єкт злочину поділяється на додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт злочину та додатковий факультативний (необов'язковий) безпосередній об'єкт злочину.

Існують наступні визначення основного об'єкту злочину в кримінально-правовій доктрині. Так, одні вчені зазначають, що основ-

ним безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, які насамперед і головним чином прагнуть поставити під охорону законодавець, приймаючи закон про кримінальну відповідальність [4, с.107]. Інші вказують на те, що основним безпосереднім об'єктом злочину визнаються такі суспільні відносини, порушення яких становить соціальну сутність конкретного злочину та з метою охорони яких законодавцем встановлено кримінально-правову норму, що передбачає відповідальність за її порушення [6, с.55]. Ще інші зазначають, що основний безпосередній об'єкт – суспільні відносини, які, законодавець, створивши дану норму, прагнуть поставити під охорону кримінального законодавства [13, с.67]. Крім наведених існує ще багато інших поглядів на поняття «основний безпосередній об'єкт злочину». Необхідно виділити саме ті ознаки, які відмежовують поняття основного від додаткового безпосереднього об'єкта злочину. Такими ознаками є основна мета кримінально-правової норми, яка встановлює відповідний злочин. Останню можна вивести, проаналізувавши знаходження конкретного злочину у розділі кримінально-правової охорони, наявність співвідношення загального та спеціального складу злочину, тощо.

На думку Д.О. Гарбазей, основним безпосереднім об'єктом злочину є встановлений порядок службової діяльності в органах державної влади та місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємствах, установах, організаціях [14, с.120]. Аналогічну тезу висловлює дослідник О.О. Дудоров [15, с.472]. У даному випадку відповідний об'єкт незаконного збагачення визначений дуже обширно, що не дозволяє відмежувати безпосередній об'єкт незаконного збагачення від безпосередніх об'єктів інших злочинів у сфері здійснення службової та професійної діяльності у сфері надання публічних послуг. Таким чином, визначений об'єкт буде частково співпадати з іншими об'єктами у сфері службової діяльності.

Отже, основним безпосереднім об'єктом злочину незаконного збагачення є неупере-

дженість, сумлінність та добросовісність при виконанні своїх обов'язків осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Відповідне визначення основного безпосереднього об'єкта незаконного збагачення чітко відмежовує відповідний об'єкт від інших безпосередніх об'єктів злочину у сфері здійснення службової та професійної діяльності у сфері надання публічних послуг, які зазвичай шкодять безпосередньо окремим конкретним аспектам дотримання законності при діяльності у досліджуваній сфері.

Досліджуючи додатковий об'єкт незаконного збагачення, необхідно виходити з наступних тез вчених. Як зазначають науковці, додатковим безпосереднім об'єктом є тільки ті суспільні відносини, яким поряд з основним об'єктом заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди [4, с.108]. Також зазначається, що безпосереднім об'єктом злочину вважаються такі суспільні відносини, посягання на які не складають змісту злочину і не є основною метою законодавця їх захисту, але які завжди порушуються паралельно з основним об'єктом [6, с. 56]. Існують також й інші визначення додаткового об'єкту. Наприклад, під додатковим безпосереднім об'єктом розуміють суспільні відносини, яким заподіюється або стосовно яких виникає загроза заподіяння шкоди поряд з основним об'єктом [13, с.67]. Не наводячи всіх визначень, якими визначають аналізовану категорію, резюмуємо лише основну її суть, яка полягає в тому, що, на відміну від основного об'єкту, додатковий безпосередній об'єкт не є ключовим у злочинному посяганні і останній не є основною метою кримінально-правової охорони. Виділення такого об'єкту є важливим з огляду на кримінально-правову кваліфікацію, оскільки може надати відповідь, чи відповідна шкода, на яку направлено злочинне діяння, може включатися в основний склад конкретного злочину, чи слід кваліфікувати таке діяння як сукупність різних злочинів.

На підставі вище наведеного, виходячи з нашого розуміння поняття складу злочину,

зазначимо, що додатковий безпосередній об'єкт незаконного збагачення – це ті елементи суспільного правопорядку, а саме: суспільні відносини, права, обов'язки, законні інтереси людини, інші блага та цінності, на які посягає особа здійснюючи дане злочинне діяння, поряд з основним безпосереднім об'єктом даного злочину та яким цим злочинном прямо чи опосередковано завдається або потенційно може бути завдана істотна шкода.

Щоб визначити, чи присутній додатковий обов'язковий та факультативний об'єкт незаконного збагачення, доцільно проаналізувати вже наявні тези вчених з даної тематики.

Додатковим об'єктом незаконного збагачення, на думку Л.П. Брич, є відносини справедливого розподілу матеріальних благ у суспільстві [16, с.1079]. Досить скептично відносимось до того, що відповідний об'єкт можна вважати додатковим у даному злочині. Так, виходячи з аналізу статті 368-2 Кримінального кодексу України крізь призму доктрини кримінального права, можна зробити висновок, що у даному складі злочину не йдеться саме про певні відносини щодо розподілу матеріальних благ в суспільстві. Цей об'єкт скоріше відповідає складу злочинів, які посягають на порядок мобілізації, розподілу та перерозподілу централізованих фондів коштів, тобто злочинів, що посягають на встановлений порядок сплати податків та інших обов'язкових платежів податкового характеру та використання бюджетних коштів. Взагалі, на нашу думку, категорія «справедливий розподіл матеріальних благ в суспільстві» є надзвичайно широкою і відноситься до суспільно-політичної сфери. Якщо визначати об'єкт злочину таким чином, не можна буде здійснити якісну кримінально-правову охорону цих суспільних відносин та, відповідно, здійснити кримінально-правову кваліфікацію.

Відповідаючи на питання, чи наявний у складі злочину незаконного збагачення додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт, можна зазначити, що такий об'єкт відсутній. Цей висновок впливає, насамперед, з того, що в конкретному випадку незаконного зба-

гачення додатковий безпосередній об'єкт може частково чи у повній мірі співпадати з тим чи іншим безпосереднім об'єктом. Прикладом можуть бути як злочини, передбачені в тому ж розділі Кримінального кодексу України – зловживання владою або службовим становищем, чи-то прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, тощо, а також в інших розділах Кодексу, наприклад, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), нецільове використання бюджетних коштів, тощо. Проте, в залежності від особливостей конкретного злочину, який кваліфікується як незаконне збагачення, відповідний безпосередній додатковий об'єкт буде кардинально відрізнятися. Це не дає підстав стверджувати, що незаконному збагаченню завжди характерний сталий та незмінний додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт.

Таким чином, незаконному збагаченню в різних випадках буде характерний різний безпосередній факультативний об'єкт. Всі ці випадки передбачити не можливо, проте потрібно сформулювати найбільш вірогідні випадки досліджуваного діяння, коли у ньому буде мати місце відповідний додатковий факультативний об'єкт. Це можна здійснити, проаналізувавши інші статті Кримінального кодексу України, визначити їх об'єкт та змодельовувати випадок, коли незаконне збагачення буде завдавати істотної шкоди таким інтересам, проте будуть відсутні підстави для кваліфікації відповідного діяння за іншими частинами Кримінального кодексу України.

Отже, незаконне збагачення характеризується загальним, родовим і безпосереднім об'єктами злочинів. При цьому, особливо важливим, з методологічної точки зору, якщо йдеться про кримінально-правову кваліфікацію даного діяння, є безпосередній об'єкт незаконного збагачення. Основним безпосереднім об'єктом незаконного збагачення, який є обов'язковим елементом складу даного злочину та визначальним при кримінально-правовій кваліфікації, є неупередженість, сумлінність та добросовісність при виконанні

своїх обов'язків осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Незаконному збагаченню не характерна наявність додаткового обов'язкового безпосереднього об'єкту, проте в тих чи інших випадках можна вивести додатковий факультативний об'єкт даного злочину, який в загальному вигляді нами сформульовано як наступні елементи правопорядку: інтереси владно-службових суспільних інституцій, неупередженість правосуддя, порядок обчислення, нарахування та сплати податків та зборів, інших платежів обов'язкового характеру, а також фіскальна забезпеченість держави, буде інтерес справедливості, законності та неупередженості діяльності службової особи. Особливістю складу злочину незаконного збагачення є те, що його об'єкт частково чи в повній мірі співпадає з об'єктом прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину : монографія / М. Й. Коржанський. – Д. : Юрид. Акад. МВС ; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.
2. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студентів вищих навч. закл. – Київ : Атіка, 2004. – 488 с.
3. Мельник Р. І. Кримінально-правова характеристика завідомо незаконних затримання, приводу, арешту та тримання під вартою (ст. 371 КК України): дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Р. І. Мельник. – Київ, 2008. – 221 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Харків : Право, 2010. – 456 с.
5. Селецький С. І. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. – Київ : Центр учб. літ., 2012. – 180 с.
6. Кримінальне право України. (Загальна частина) : підручник / кол. авт. Бабенко А. М.,

Вапсва Ю. А., Грищук В. К. та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків : Вид-во ХНУВС, 2010. – 407 с.

7. Матишевський П. С. Кримінальне право України (Загальна частина) : підручник. – Київ : А. С. К., 2001. — 347 с.

8. Гордієнко В. Безпосередній об'єкт злочинів, пов'язаних з банкрутством суб'єктів господарської діяльності / В. Гордієнко // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2009. – Вип. 48. – С. 255–260.

9. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций / Бажанов М. И. – Днепропетровск, 1992. – 168 с.

10. Стрельцов Є. Л. Об'єкт і кваліфікація злочинів / Є. Л. Стрельцов // Вісник Акад. адвокатури України. – 2010. – Число 1. – С. 131–134.

11. Ясінь І. М. Родовий та безпосередній об'єкти складу незаконного збагачення (ст.368-2 КК України) / І. М. Ясінь // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. Юридична. – 2013. – Вип. 3. – С. 369–379.

12. Кримінальне право України. Загальна Частина : підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Бенювський та ін. ; за ред. П. С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.

13. Пихтін М. П. Кримінальне право України. Загальна частина : збірник схем : у 2 ч. Ч. 1 / Пихтін М. П., Миронова В. О., Ямкова А. О., Крючек С. В. – Харків : Харків юрид., 2011. – 204 с.

14. Гарбазей Д. О. Незаконне збагачення як склад злочину в міжнародному праві / Гарбазей Д. О. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/2_2014/34.pdf.

15. Кримінальне право (Особлива частина): підручник : у 2 т. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Луганськ : Вид-во «Елтон-2», 2012. – Т. 2. – 704 с.

16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., перероб. та доп. – Київ : Юрид. думка, 2012. – 1316 с.

Денег О. П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за об'єктом / О. П. Денег // Форум права. – 2015. – № 3. – С. 45–50 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_3_10.pdf

Надано комплексні висновки щодо об'єкту незаконного збагачення. Проаналізовано позиції вчених щодо питання незаконного збагачення за об'єктом. Автором визначено основний і додатковий безпосередні об'єкти незаконного збагачення.

Денег О.П. Уголовно-правовая квалификация незаконного обогащения за объектом

Даны комплексные выводы относительно объекта незаконного обогащения. Проанализировано позиции ученых по вопросу незаконного обогащения за объектом. Автором определено основное и дополнительное непосредственные объекты незаконного обогащения.

Denega O.P. Criminal-Legal Qualification of Illicit Enrichment by Object

This article provided comprehensive conclusions about the object of illicit enrichment. Analyzed scientists position regarding the issue of illegal enrichment at the object. The author defines the basic and additional direct object of illicit enrichment.